
کارکرد آموزه انتظار در کنترل اجتماعی

حجت الاسلام والمسلمین محمد صادق ربانی^۱

۱. دانش آموخته حوزه علمیه قم و کارشناس ارشد جامعه‌شناسی.

چکیده

انتظار امام زمان علیه السلام دارای کارکردها و پیامدهای مختلفی است. در این مقاله، به کارکرد کنترل اجتماعی می‌پردازیم. کارکرد کنترل اجتماعی با دو مکانیزم بحث شده است؛ یکی مکانیزم درونی و دیگری مکانیزم بیرونی. در مکانیزم درونی، احساس حضور امام، در رفتار افراد منتظر تاثیر گذار است. در مکانیزم بیرونی، از جامعه‌پذیری و نظارت اجتماعی (امر به معروف و نهی از منکر) در جایگاه دو عامل بیرونی در کاهش ناهنجاریها بحث شده است. کلیدواژه‌ها: انتظار امام زمان، کارکرد، ناهنجاری، کنترل اجتماعی، جامعه‌پذیری، امر به معروف و نهی از منکر.

مقدمه

انتظار امام زمان علیه السلام در جایگاه یک استراتژی جدی شیعه، میان منتظران آن حضرت، دارای کارکردهای مختلفی است. در این مقاله، ما به دنبال آنیم که نقش انتظار حقیقی و سازنده را در رفتارهای فردی و اجتماعی منتظران بیان کنیم. انتظار حقیقی و سازنده، انتظاری است که جامعه منتظران را به کاهش ناهنجاریها و انحرافات وادار می‌کند، و گرنه نشستن و در انتظار مصلح جهانی بودن از یک طرف و شیوع گناه و جرم و ناهنجاریها در جامعه از طرف دیگر،

از کارکردهای انتظار حقیقی وسازنده به شمار نمی آید.

بنابراین، انتظار حقیقی، جامعه را به سوی کاهش انحرافات و ناهنجاری‌ها دعوت می‌کند. ما در این مقاله، با سه مکانیزم احساس حضور، جامعه‌پذیری فرهنگ انتظار و امر به معروف و نهی از منکر، به کارکرد انتظار امام زمان علیه السلام پرداخته‌ایم.

از کارکردهای اجتماعی انتظار حضرت مهدی علیه السلام در عصر غیبت، آراستگی جامعه به هنجارها و خوبی‌ها و پیراستن از ناهنجاری‌ها و بدی‌ها است. «کنترل اجتماعی به مکانیسم‌هایی اطلاق می‌شود که جامعه برای واداشتن اعضایش به سازگاری و جلوگیری از ناسازگاری به کار می‌برد.^۱». بر همین اساس، مهم‌ترین کارکرد اجتماعی انتظار، کنترل اجتماعی است؛ یعنی دوری جستن از انحرافات و ناهنجاری‌ها و گرایش به ارزش‌ها و هنجارهای دینی. امام صادق علیه السلام می‌فرماید:^۲

در این کلام، منتظر واقعی کسی معرفی شده است که خود را با ورع و پرهیزکاری و دوری جستن از ناهنجاری‌ها و آراستن به هنجارها و خوبی‌ها وفق می‌دهد؛ پس یکی از وظایف منتظران امام زمان علیه السلام در عصر غیبت، دوری جستن از انحرافات و ناهنجاری‌ها است.

با توجه به ناگهانی بودن امر ظهور امام زمان علیه السلام، آن حضرت، همه شیعیان و منتظران را به اعمال پسندیده و دوری جستن از بدی‌ها و ناهنجاری‌ها فراخوانده و می‌فرماید:

هریک از شما باید آنچه را موجب دوستی ما می‌شود، پیشه خود سازد و از هر آنچه موجب خشم و ناخشنودی ما می‌شود، دوری گزیند؛ زیرا فرمان ما یکباره و ناگهانی فرا می‌رسد. آن زمان، توبه و بازگشت، برای کسی نفع و سودی ندارد و

۱. هدایت الله ستوده، *اسبب شناسی اجتماعی* (جامعه‌شناسی انحرافات)، ص ۱۳۷، تهران، آوای نور.
 ۲. «من سرّه ان یكون من اصحاب القائم فلیتظر ولیعمل بالورع و محاسن الاخلاق، و هو منتظر»؛ محمد بن ابراهیم، نعمانی، *الغیبه*، تحقیق علی اکبر غفاری، ص ۲۰۰، ۱۶، مکتبه الصدوق.

پشیمانی از گناه، کسی را از کیفر ما نجات نمی‌بخشد.^۱

بنابراین از آثار و کارکردهای اجتماعی انتظار حقیقی امام زمان (عجله)، کنترل اجتماعی و دوری جستن از انحرافات و ناهنجاری‌ها است و منتظر واقعی، هرگز خود را به گناه و بدی‌ها و زشتی‌ها آلوده نمی‌کند.

بنابر آنچه در توقیع مقدس از ناحیه امام زمان (عجله) به شیخ مفید صادر شده است علت طولانی شدن غیبت را، اعمال ناپسند و زشت شیعیان دانسته‌اند و فرموده است: «تنها چیزی که ما را از شیعیان پوشیده می‌دارد، همانا چیزهای ناخوشایندی است که از شیعیان به ما می‌رسد و خوشایند ما نیست و از آنان انتظار نداریم».^۲

پس انتظار صحیح و واقعی، فرد منتظر را به اصلاح خویشتن و جامعه و امی دارد و نوعی سنخیت بین اعمال و رفتارمان با امام زمان (عجله) ایجاد می‌کند.

این که در حدیث آمده است کسی که به امام زمان (عجله) معرفت نداشته باشد، به مرگ جاهلی مرده است، بیانگر این است که انسان، وقتی از مرگ جاهلی گریخته است که با معرفت امام عصر (عجله) خود را از هدایت‌های آن حضرت بهره‌مند کند، و اوامر و نواهی او را که همان دستورات و منهیات اسلام است، رعایت نماید؛ لذا در سایه این معرفت و شناخت، شخص منتظر خصوصاً و جامعه منتظر عموماً، خود را به رعایت هنجارهای دینی (دستورات دین اسلام) ملزم می‌داند و این، عاملی است در راستای کنترل اجتماعی؛ لذا انتظار در جامعه، کارکرد کنترل اجتماعی را ایفا می‌کند و جامعه را برای ظهور امام زمان (عجله) آماده و مهیا می‌گرداند.

انتظار حضرت مهدی (عجله) با دو مکانیزم، عامل کنترل و نظارت اجتماعی به شمار

۱. «فیعمل کل امری منکم ما یقرب به من محبتنا و لیتجنب ما یدنیه من کراهتنا، و سخطنا فان امرنا بغتة فجأة حین لاتنفعه و توبة و لاینجیه من عقابنا ندم علی حوبة...»؛ محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، ج ۵۳، ص ۱۷۶، دار الاحیاء التراث العربی، بیروت.

۲. همان، ص ۱۷۷؛ «... فما یحبسنا عنهم الا ما یتصل بنا مما نکرهه و لا نؤثره منهم...».

می‌رود و باعث کاهش ناهنجاری‌های اجتماعی و اخلاقی می‌شود.

الف. مکانیزم درونی که با احساس حضور امام حاصل می‌شود؛

ب. مکانیزم بیرونی که به وسیله جامعه‌پذیر کردن انتظار حضرت مهدی (عج) حاصل می‌شود و مردم، به ارزش‌ها و هنجارهای دینی و مهدوی گرایش می‌یابند. همچنین به وسیله نظارت اجتماعی (امر به معروف و نهی از منکر) جامعه از بدی‌ها و ناهنجاری‌ها دوری می‌گزیند؛ لذا این مکانیزم بیرونی، هم شامل جامعه‌پذیری می‌شود و هم شامل نظارت و کنترل اجتماعی.

لذا در این نوشتار ما به سه بخش می‌پردازیم:

- احساس حضور امام در شخص منتظر که عاملی است در کاهش ناهنجاری‌ها؛

- جامعه‌پذیر کردن انتظار حضرت مهدی (عج) که عاملی است در گسترش مهدویت و نهادینه کردن فرهنگ انتظار؛

- دعوت به امر به معروف و نهی از منکر که عاملی است در جهت کنترل و نظارت اجتماعی.

از آن‌جا که برخی جامعه‌شناسان، فرایند نظارت اجتماعی را ادامه دهنده بحث جامعه‌پذیری می‌دانند و هر دو را، مکمل یک دیگر در نظر می‌گیرند، ما در این نوشتار، به هر دو بحث اشاره می‌کنیم.

۱. احساس حضور

شخص منتظر در عصر غیبت، خود را در مرآی و منظر امام خویش می‌داند و به درجه‌ای می‌رسد که امام عصر را شاهد و ناظر بر اعمال خویش می‌بیند. این احساس حضور که در سایه انتظار امام زمان (عج) به دست می‌آید، به کنترل اجتماعی در جامعه می‌انجامد و جامعه و افراد را از انحرافات باز می‌دارد.

در زیارت روز جمعه امام زمان (عج) آمده است: «سلام بر تو ای چشم خدا میان

آفریدگان!'^۱ یکی از القاب امام زمان عین الله است؛ یعنی امام زمان، چشم خداوند میان بندگان است. با این وصف، منتظر واقعی، همیشه احساس حضور می کند و این احساس حضور در محضر امام زمان علیه السلام، او را از ارتکاب گناه و ناهنجاری ها باز می دارد و پیوسته مراقب مجموعه گفتارها و رفتارهای خود خواهد بود، تا عملی برخلاف رضای امام عصر علیه السلام از او صادر نشود.

همچنین آن حضرت، در توقیع شریفش به شیخ مفید می فرماید: «ما به اخبار شما آگاهیم و هیچ چیز از اوضاع شما، بر ما پنهان نیست»^۲ و در ادامه می فرماید: «ما هرگز از سرپرستی و رسیدگی به شما کوتاهی نکرده و یاد شما را از خاطر نبرده ایم». این کلمات نورانی، نمونه ای از آگاهی و محبت و مراقبت دائمی امام زمان علیه السلام به شیعیان و دوستانش است و نشان از این دارد که شیعیان، همواره در منظر و مرأی امام عصر علیه السلام هستند. با این اوصاف، منتظر حقیقی، همواره احساس حضور می کند؛ بنابراین، احساس حضور، عامل درونی و مکانیزم درونی برای کاهش ناهنجاری های اجتماعی به شمار می آید.

همچنین روایاتی که می گوید نامه اعمال و کردار شیعیان و انسان ها، هفته ای دو روز (دوشنبه و پنجشنبه) به محضر حضرت عرضه می شود، حاکی از این است که همه اعمال و رفتار انسان ها در نظر امام عصر علیه السلام است؛ بنابراین انتظار حقیقی، انسان های منتظر را به مراقبت از خویش و رعایت هنجارها دعوت می کند. پس اثر و کارکرد احساس حضور، کنترل و نظارت اجتماعی است. به تعبیر دیگر، به کاهش ناهنجاری ها می انجامد؛ زیرا «میان انتظار و عمل مورد پذیرش منتظر، تلازم منطقی وجود دارد و در غیر این صورت، انتظار، امری بی معنا خواهد بود.»^۳

۱. مفاتیح الجنان، بخشی از زیارت امام زمان در روز جمعه.

۲. محمد باقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۱۷۵.

۳. محمد رضا شرفی، مقدمه ای بر آثار تربیتی و روانشناختی انتظار (سخنرانی های گفتمان سوم مهدویت)، ...

نمونه‌ای از اوج احساس حضور

ابوبصیر می‌گوید:

با امام باقر علیه السلام وارد مسجد شدم و مردم در حال رفت و آمد بودند. امام علیه السلام خود را از دیدگان مردم غایب کرده، به من فرمود: «از مردم بپرس آیا مرا می‌بینند؟» من با هر کس ملاقات کردم و از او پرسیدم: آیا امام باقر علیه السلام را دیدی؟ می‌گفت: «نه». تا این که فردی نابینا به نام ابوهارون وارد شد. امام علیه السلام فرمود: «از این مرد بپرس». به او گفتم: «آیا امام را دیدی؟» ابوهارون در جواب گفت: «مگر او این‌جا نایستاده است؟» ابوبصیر گفت: از او پرسیدم: «تو از کجا از این مطلب آگاه شدی؟» ابوهارون گفت: «چگونه به آن، علم و آگاهی پیدا نکنم؛ در حالی که امام، نوری است آشکار؟! آن‌گاه ابوبصیر می‌گوید: شنیدم که امام باقر علیه السلام به مردی از اهل آفریقا می‌فرمود: «حال راشد چگونه است؟» او گفت: «از آفریقا که بیرون آمدم، زنده و سالم بود و به شما سلام رساند». امام فرمود: «خدا او را رحمت کند!» مرد آفریقایی پرسید: «او مُرد؟» امام فرمود: «آری». او پرسید: «چه زمانی؟» امام فرمود: «دو روز پس از بیرون آمدن از آفریقا مُرد». . . . آن‌گاه امام فرمود: آیا معتقدید برای ما درباره شما، چشمانی نظاره‌گر و گوش‌هایی شنوا وجود ندارد؟ چه بد است آنچه به آن عقیده دارید! به خدا سوگند! بر ما هیچ چیز از اعمال شما پنهان نیست؛ پس همه ما را نزد خود حاضر بدانید و خودتان را به کارهای پسندیده عادت دهید و اهل کارهای نیک شوید، تا این حقیقت را بشناسید.^۱

بنابراین کارکرد احساس حضور امام زمان، دوری جستن از لغزش‌ها و ناهنجاری‌ها است و احساس حضور عامل درونی برای نظارت و کنترل در اجتماع به

....→

ص ۱۳۸، قم، بوستان کتاب.

۱. محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، ج ۴۶، ص ۲۴۳ - ۲۴۴.

شمار می‌آید؛ بنابراین منتظران واقعی، خود را به هنجارها و ارزش‌ها عادت می‌دهند. پارسونز، در کنترل و نظارت اجتماعی به «توسل به وجدان افراد از طریق مطرح کردن معیارهای درست و نادرست در یک سیستم اخلاقی»^۱ معتقد است. احساس حضور را می‌توان نوعی توسل به وجدان افراد منتظر دانست که از این طریق، اعمال خود را با معیارهای انتظار حقیقی مطابق کرده و از اعمال انحرافی و ناهنجاری‌ها دوری می‌جویند.

۲. جامعه‌پذیر کردن انتظار امام زمان (عج)

پیش از پرداختن به مبحث مذکور، لازم است دربارهٔ جامعه‌پذیری و نظارت و کنترل اجتماعی بحثی انجام شود، تا تفاوت‌ها روشن گردد.

۲-۱. تفاوت جامعه‌پذیری با نظارت اجتماعی

نظارت اجتماعی، مجموعه فراگردهای جامعه‌پذیری و به ویژه فشاری است که افراد، از جانب سایرین در جامعه حس می‌کنند. این فشار، باعث می‌شود رفتار آن‌ها در راستای همرنگی و متابعت از جامعه سوق داده شود و انسجام جامعه حفظ گردد.^۲ طبق این تعریف، نظارت اجتماعی، از مجموعه فراگردهای جامعه‌پذیری و کنترل اجتماعی است؛ لذا برخی اندیشوران از جمله کازینو جامعه‌پذیری را جزئی از فرایند نظارت اجتماعی می‌دانند و برخی دیگر، نظارت اجتماعی را «ادامه فرایند جامعه‌پذیری»^۳ پنداشته‌اند.

بنابراین جامعه‌پذیری و کنترل اجتماعی هر دو، فرایندی هستند که مکمل یک‌دیگرند؛ به گونه‌ای که جامعه‌پذیری، به دنبال هم‌نوایی جامعه است و کنترل

۱. چالمرز جانسون، *تحول انقلابی*، ترجمه حمید الیاسی، ص ۴۳.

۲. ژان کازینو، *قدرت تلویزیون*، ترجمه علی اسدی، ص ۷۱، تهران، مؤسسه انتشارات امیرکبیر، اول، ۱۳۶۴ ش.

۳. عبدالحسین نیک‌گهر، *مبانی جامعه‌شناسی*، ص ۳۲۹، تهران، نشر رایزن، اول، ۱۳۶۹ ش.

اجتماعی، به دنبال کاهش ناهنجاری‌ها. «فرایند کنترل اجتماعی و فرایند اجتماعی شدن (جامعه‌پذیری) دو روی یک سکه و دو جنبه از یک واقعیت تام هستند.»^۱

هر جامعه برای بقا و همنوایی افراد جامعه با ارزش‌ها و هنجارها، به دو فرایند اکتفا می‌کند؛ یکی جامعه‌پذیری که در این باب به انتقال فرهنگ و ارزش‌ها می‌پردازد و دیگری نظارت اجتماعی که از بروز تخلف جلوگیری می‌کند. بر این اساس، ما به دو بحث می‌پردازیم؛ یکی فرایند جامعه‌پذیری انتظار و دیگری نظارت و کنترل اجتماعی که هر دو در کاهش ناهنجاری‌ها مؤثرند. در جامعه‌پذیری موفق، ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی، درونی می‌شود؛ به گونه‌ای که این هنجارها با فرد یگانه می‌گردد و او، خود را به انجام آن ملزم می‌بیند و بدون این که تحت فشار یا نظارت بیرونی قرار بگیرد، به این هنجارها و ارزش‌ها عمل می‌کند. در این حالت، فرد، لحظه به لحظه احساس نمی‌کند که به او فرمان داده می‌شود و عوامل بیرونی به او حکم می‌رانند؛ بلکه خود به خود، هنجارهای اجتماعی را عمل می‌کند و سرچشمه همنوایی او با هنجارهای اجتماعی، انتخاب آگاهانه خود او است، نه عوامل بیرونی.^۲

لذا اگر فرایند جامعه‌پذیری در جامعه‌ای موفق عمل نکند، نوبت به نظارت و کنترل بیرونی می‌رسد، تا در این فرایند، جلوی انحرافات و ناهنجاری‌ها گرفته شود؛ بنابراین، جامعه‌پذیری و کنترل اجتماعی، هر دو مکمل یک‌دیگرند؛ یعنی «هر چه عملکرد جامعه‌پذیری مؤثرتر و موفقیت‌آمیزتر باشد، میزان کجروی، کمتر و بالتبع، نیاز به نظارت اجتماعی کاهش خواهد یافت. در مقابل، هر چه فرایند جامعه‌پذیری،

۱. غلامرضا صدیق اورعی، اندیشه اجتماعی در روایات امر به معروف و نهی از منکر، ص ۳۴، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۴ ش.

۲. محمد رضا طالبان، مطالعه تطبیقی در خصوص امر به معروف و نهی از منکر و نظارت اجتماعی، ص ۳۵، معاونت آموزش و پرورش دفتر پژوهش‌های اجتماعی، ۱۳۷۶ ش.

دارای نقصان باشد، جامعه باید به مراتب، هزینه‌های بیشتری را برای نظارت اجتماعی پردازد.^۱

بر این اساس، ما، هم به جامعه‌پذیری انتظار می‌پردازیم و هم به مبحث کنترل و نظارت اجتماعی (امر به معروف و نهی از منکر) که از آثار اجتماعی انتظار مثبت به شمار می‌آید؛ چرا که انتظاری که انسان‌ها را به گناه و معصیت دعوت کند یا آن‌ها را از گناه و معصیت دور نسازد، انتظار مثبت و سازنده نیست، بلکه انتظار مخرب و ویرانگر است.

به اعتقاد برخی محققان جامعه‌شناس، سه عامل اصلی در بروز انحرافات رفتاری وجود دارد که یکی از آن عوامل، «آموزش ناکافی اعضای جدید جامعه در زمینه نظام اجتماعی»^۲ است؛ لذا با فرایند جامعه‌پذیر کردن انتظار، می‌توان فرهنگ مهدویت و انتظار را در جامعه و نسل جدید نهادینه کرد و از بروز برخی ناهنجاری‌ها جلوگیری کرد.

عامل دوم، «فشار نقش اجتماعی یا صدمات ناشی از برعهده گرفتن دو نقش متفاوت که ناشی از تلاش برای قراردادن فرد، با نیازهای شخصی وی، در نقش معینی در نظامی است که نیازهای دیگری دارد»^۳ که این، باعث تعارض در شخصیت فرد و نقشی می‌شود که جامعه به او محول کرده است و این امر، عاملی برای بروز انحرافات می‌شود.^۴

عامل سومی که در بروز انحرافات مؤثر است، عبارت است از «ارزش‌های متعارض که ناشی از وجود معیارهای متنافر در بطن نظام ارزشی هستند»^۵؛ لذا قائلان

۱. همان، ص ۳۶.

۲. چالمرز جانسون، تحول انقلابی، ص ۴۷.

۳. همان.

۴. همان.

۵. همان.

به انتظار ویرانگر، قائل به گسترش گناه و اشاعه فحشاء هستند و انتظار را در رواج فساد و گناه دنبال می‌کنند، تا به این وسیله، ظلم و جور گسترش یابد و زمینه ظهور امام زمان علیه السلام به خیال خودشان محقق شود؛ در حالی که انتظار صحیح، باید انسان‌ها را از گناه و معصیت باز دارد. وجود چنین تفکری در برخی گروه‌ها سبب شده است برخی افراد دچار تعارض در رفتار شوند و این، همان عاملی است که در بروز انحرافات مؤثر است. با بیان انتظار صحیح و نقش امر به معروف و نهی از منکر که از وظایف منتظران حقیقی امام زمان علیه السلام است، می‌توان جلوی این فکر خطرناک را گرفت و جامعه را از رواج و گسترش فساد و معصیت باز داشت. بر همین اساس، ما، هم به بحث جامعه‌پذیری فرهنگ مهدویت و انتظار می‌پردازیم و هم به بحث امر به معروف و نهی از منکر در جایگاه عامل بیرونی برای نظارت و کنترل اجتماعی که هر دو مکانیزم، عاملی است در جهت کاهش ناهنجاری‌ها.

۲-۲. تعریف جامعه‌پذیری

جامعه‌پذیری (اجتماعی شدن) که از دوران طفولیت آغاز می‌شود، فرایندی است که توسط آن، فرد با فراگیری گرایش‌ها، اندیشه‌ها و انگاره‌های رفتار مورد پسند جامعه - از طریق تماس با دیگران - نقش‌هایی را که تعیین کننده رفتار اجتماعی او است و با پایگاه وی در گروه‌های مختلف اجتماعی انطباق دارد، بر عهده می‌گیرد. در جریان جامعه‌پذیری است که شخصیت، تکوین می‌پذیرد.^۱

۲-۳. عوامل جامعه‌پذیری

برای تحقق جامعه‌پذیری، کارگزارانی لازم است که عبارتند از: ۱. خانواده ۲. گروه همسالان ۳. مدرسه، مسجد و نهادهای آموزشی و مذهبی و ۴. وسائل ارتباط جمعی.

۱. جوزف روسک و رولندوارن، *مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی*، ترجمه بهروز نبوی و احمد کریمی، تهران، ص ۳۸، انتشارات کتابخانه فروردین، سوم، ۱۳۶۹ش.

۲-۳-۱. جامعه‌پذیری در خانواده ایرانی

خانواده، نخستین نهاد اجتماعی است که شخص، در آن پا به عرصه زندگی می‌گذارد و اولین پایه‌های تربیتی و تعلیمی در آن گذارده می‌شود. در ایران، خانواده‌ها، دارای امتیازهایی هستند از جمله:

۱. «خانواده در ایران، از استحکام خوبی برخوردار بوده، بسیاری از کارکردهای خود را حفظ کرده است.»^۱ کارکرد تعلیم و تربیت که در رأس آن، آموزش دینی به کودکان است، هنوز در رأس کارکردهای خانواده در جامعه ایرانی به شمار می‌آید.

۲. دومین خصوصیتی که به سبب وجود آن، خانواده در ایران، اهمیت فراوانی در جامعه‌پذیری افراد دارد، این است که در بیشتر خانواده‌ها، مادران، خانه‌دار هستند و پیوسته با فرزندان خود تعامل دارند.^۲ خانواده‌ها می‌توانند با مهم جلوه دادن انتظار و آموزش آن، جامعه‌پذیری انتظار را میان فرزندان خود نهادینه سازند؛ لذا خانواده، پایگاه مهمی در جامعه‌پذیری فرهنگ انتظار و مهدویت به شمار می‌آید.

۲-۳-۲. گروه همسالان

ارتباط چهره به چهره و عاطفی و غیر رسمی که گروه همسالان با هم دارند، بیشترین تأثیر را در جامعه‌پذیر کردن آنان بر عهده دارد. این گروه، به راحتی از یک‌دیگر متأثر می‌شوند و یکی از مهم‌ترین عامل‌ها در جامعه‌پذیری افراد، گروه همسالان به شمار می‌آیند. «بیشترین تأثیر گروه همسالان را باید در دوران نوجوانی و جوانی دانست. طبیعی است هر مقدار تعداد نوجوانان و جوانان یک جامعه بیشتر باشد، اهمیت گروه همسالان نیز در آن جامعه بیشتر می‌شود.»^۳

۱. علی اکبر کمالی، بررسی مفهوم جامعه‌پذیری سیاسی، ص ۱۳۵، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، اول، ۱۳۷۴.

۲. همان.

۳. همان، ص ۱۴۶.

ایران، یکی از کشورهایی است که از جمعیت جوان برخوردار است. در سالنامه آماری کشور در آبان ماه ۱۳۷۵ جمعیت نوجوان و جوان را چنین ذکر کرده است:^۱

سن	جمعیت
۱۵-۱۹	۷۱۱۵۵۴۷
۲۰-۲۴	۵۲۲۱۹۸۲
۲۵-۲۹	۴۷۰۹۱۵۴
۳۰-۳۴	۳۹۸۰۰۶۶

هر قدر گروه هم‌سالان ایران، با عقاید دینی و مذهبی، از جمله فرهنگ انتظار و مهدویت، بیشتر آشنا و مأنوس باشند، می‌توانند در هم‌سالان خود تأثیر زیادی بگذارند. با توجه به جوان بودن کشور ما ضرورت وجود راهکارهای مختلفی از جمله آموزش جوانان و آشنا کردن آنان با مباحث مهدویت، بیشتر احساس می‌شود، تا در پرتو این راهکارها، فرهنگ انتظار، میان جوانان نهادینه گردد.

۳-۲. مساجد و نهادهای مذهبی و آموزشی

یکی از کارگزاران جامعه‌پذیری در ایران، مساجد و نهادهای مذهبی و آموزشی است. دین، می‌تواند عامل بسیار مهمی در جامعه‌پذیر کردن افراد باشد؛ به ویژه جامعه ایرانی، جامعه اسلامی و دینی است و مساجد و نهادهای مذهبی، پایگاه مهمی در جامعه‌پذیر کردن افراد به شمار می‌آیند. «افراد، در جریان آشنایی با نهادها و اماکن ویژه‌ای چون مسجد، حسینیه، هیأت‌های مذهبی و شرکت در مراسم نماز جماعت، عزاداری، مجالس و محافل دینی، مستقیماً با بخش مهمی از ارزش‌ها و هنجارهای خاص جامعه آشنا شده و خود را با آن هماهنگ^۲ می‌سازند؛ لذا این پایگاه‌های مذهبی، می‌توانند عامل مهمی در انتقال فرهنگ صحیح انتظار امام زمان (عج) و مهدویت باشند.

۱. سالنامه آماری کشور، سال ۱۳۸۰، ص ۴۹.

۲. علی اکبر کمالی، همان، ص ۱۵۴.

نهاد مدرسه و آموزش و پرورش هم با طرح مباحث مهدویت و انتظار امام زمان (عج) در کتاب‌های بینش و اندیشه اسلامی و پرداختن به مسائل اصلی و ریشه‌ای انتظار صحیح، می‌تواند جوانان ایران را در جامعه‌پذیر کردن فرهنگ انتظار و مهدویت یاری کرده و در پرتو این جامعه‌پذیری، جوانان را از هر نوع آسیب حفظ نماید.

۲-۳-۴. وسایل ارتباط جمعی (رادیو، تلویزیون، روزنامه‌ها و مجلات)

با توجه به این که یکی از کارکردهای وسائل ارتباط جمعی، کارکرد آموزشی است، این وسیله، در جامعه‌پذیر کردن فرهنگ انتظار، نقش بسزایی دارد. وسائل ارتباط جمعی، می‌توانند با طرح مباحث و میزگردهایی درباره مهدویت و انتظار و آثار انتظار مثبت، به نقش نظارتی انتظار توجه دهند و جوانان را به دوری از ناهنجاری‌ها دعوت کنند.

راهکارهای جامعه‌پذیر کردن انتظار، توسط وسایل ارتباط جمعی چنین است:

۱. طرح مباحثی درباره فرهنگ انتظار و مهدویت در قالب میزگردهای علمی؛
۲. بخش دعا‌های منسوب به حضرت مهدی (عج) (دعای ندبه، دعای عهد، زیارت آل یس، ...)
۳. تهیه فیلم‌هایی با موضوع مهدویت و انتظار و آثار سازنده آن؛
۴. چاپ و انتشار مجله‌هایی درباره بحث انتظار و مهدویت (اعم از ماهنامه و فصلنامه).

بنابراین عواملی از جمله نهاد خانواده، مدرسه و نهادهای مذهبی، گروه هم‌سالان و وسائل ارتباط جمعی، هر کدام به نوبه خود می‌توانند فرهنگ انتظار مثبت و انتظار سازنده را در جامعه رواج داده و نهادینه کنند، تا به این وسیله، افراد جامعه با جامعه‌پذیری مهدوی، خود را از فساد و گناه و معصیت دور سازند. ما در این بخش، به راهکارهای کلی جامعه‌پذیر کردن فرهنگ انتظار می‌پردازیم، تا هر کدام از

عوامل و کارگزاران جامعه‌پذیر از این راهکارها و قالب‌ها برای ترویج بحث انتظار امام زمان (عج) استفاده کرده و آن را تبلیغ نمایند.

۲-۴. راهکارهای کلی جامعه‌پذیر کردن انتظار

۲-۴-۱. گرامیداشت مراسم نیمه شعبان

نیمه شعبان، عید انتظار است. عید به نمایش گذاشتن شادمانی‌ها و مراسمی است که به واسطه آن، می‌توان انتظار را جامعه‌پذیر کرد. مراسم نیمه شعبان، یعنی اعلان آمادگی و وفاداری به حضرت ولی عصر (عج) و آمادگی ظاهری و باطنی برای ظهور آن حضرت. این شادی‌ها و آذین‌بندی‌ها همه بدان سبب است که ما منتظر مصلح جهانی هستیم. در قالب این مراسم و شور و نشاط نیمه شعبان، می‌توانیم فرهنگ انتظار و کارکردهای آن را به افراد منتظر بیان کنیم، تا منتظران، همان طور که ظاهراً آماده‌اند، باطن خویش را هم آراسته کنند، تا حقیقتاً منتظر امام زمان (عج) به شمار روند.

۲-۴-۲. برگزاری مراسم ادعیه خاص حضرت مهدی (عج)

برگزاری و شرکت در مراسم دعاها منسوب به امام زمان (عج) راهی است برای انتقال مباحث انتظار. با تأمل و تدبیر در این ادعیه، معرفت و شناخت ما به امام زمان (عج) کامل‌تر شده و به آن حضرت، بیشتر احساس نیاز می‌کنیم.

تدبیر در مضامینی از جمله: (بخشی از دعای عدیله)^۱، (بخشی از زیارت امام زمان در روز جمعه)^۲، (بخشی از دعای ندبه)^۳ و مضامینی دیگر که در سایر دعاها آمده است، فرهنگ انتظار را در افراد منتظر، جامعه‌پذیر و نهادینه می‌کند و زمینه ظهور امام زمان (عج) را فراهم می‌نماید؛ لذا با برپایی این مراسم و شرکت در آن، فرهنگ

۱. بی‌منه رزق الوری و بوجوده ثبتت الارض والسماء.

۲. السلام علیک یا عین الله فی خلقه.

۳. أین قاصم شوكة المعتدین این هادم ابنیة الشرک و النفاق، این مبید أهل الفسوق و العصیان والطغیان؟

انتظار، در وجود افراد جامعه نهادینه می‌شود و زمینه اصلاح فرد و جامعه، فراهم می‌گردد.

۲-۴-۳. توجه به اماکن ویژه منسوب به امام زمان (عج) (مسجد جمکران و سهله) مسجد جمکران، جایگاه میلیون‌ها انسان علاقه‌مندی است که به شوق دیدار و توسل جستن به آن بزرگوار، در آن جمع می‌شوند و به دعا و نیایش می‌پردازند. عبادت و دعا در این اماکن مقدس، یکی از راهکارهای جامعه‌پذیر کردن فرهنگ انتظار به شمار می‌رود.

۲-۴-۴. هدیه فرستادن به نیابت از حضرت مهدی (عج) (از قبیل صدقه دادن، به جا آوردن طواف، نماز خواندن و اعمال مستحبی دیگر) یکی از راهکارهای دیگر جامعه‌پذیر کردن انتظار میان نسل جوان و افراد جامعه، این است که همواره به یاد امام زمان (عج) باشیم و به نیابت آن حضرت، اعمال مستحبی را انجام دهیم؛ چرا که منتظر، همواره به یاد منتظر (امام زمان (عج)) است و این، نشانه علاقه و محبت به آن حضرت است.

پیامبر اکرم (ص) فرمود: هیچ بنده‌ای ایمان نیاورد، تا این که من، نزد او از خودش محبوب‌تر باشم، و خاندانم از خاندان خودش نزد او محبوب‌تر باشند، و عترت من نزد او از عترت خودش محبوب‌تر باشند، و ذات من از ذات خودش نزد او محبوب‌تر باشد.^۱

با ترویج این راهکارهای کلی در خانواده، مدرسه، نهادهای مذهبی و وسایل ارتباط جمعی، فرهنگ انتظار در افراد نهادینه می‌شود و این، خود عاملی است در کاهش ناهنجاری‌ها.

۱. محمدتقی موسوی اصفهانی، مکمال المکارم، ترجمه سید مهدی حائری قزوینی، ج ۲، ص ۳۰۹، نشر ایران نگین.

۳. نظارت و کنترل اجتماعی

مکانیزم سومی که برای کاهش ناهنجاری‌ها در عصر غیبت، مؤثر به حساب می‌آید، امر به معروف و نهی از منکر در جایگاه عامل کنترل اجتماعی است. «کنترل اجتماعی، کلیه فرایندهایی را دربرمی‌گیرد که جامعه و گروه‌های تشکیل دهنده آن، توسط آن‌ها بر رفتار افراد جامعه تأثیر نهاده و آنان را به هم‌نوایی با هنجارهای گروه سوق می‌دهند.»^۱

نظارت و کنترل اجتماعی که از کارکردهای اجتماعی انتظار حضرت مهدی (عج) محسوب می‌شود، به این معنا است که منتظر امام زمان (عج) هرگز خود را به گناه و فساد و رواج آن، آلوده نمی‌کند؛ بلکه انتظار، زمینه‌ای می‌شود برای اصلاح خود و جامعه. بر این اساس، انتظار حقیقی «مانع حل شدن آدمی در محیط فساد یا تسلیم شدن برابر آن است... که پیوسته آن‌ها را به مقاومت و خویشتن داری دعوت می‌کند و برابر امواج نیرومند فساد و تباهی مصونشان می‌دارد.»^۲

۳-۱. برداشت انحرافی عده‌ای از انتظار

انتظار سازنده و صحیح، انتظاری است که انسان را به عمل و حرکت و پویایی و امر به معروف و نهی از منکر و دعوت به خدا و جهاد فی سبیل الله فرا می‌خواند؛^۳ اما گروهی، از انتظار، برداشت انحرافی کرده‌اند و معتقدند یکی از زمینه‌های ظهور، رواج فساد و ظلم در جامعه است.

[به عقیده برخی] هر گناه و هر فساد و هر ظلم و هر تبعیض و هر حق‌کشی و هر پلیدی، به حکم این که مقدمه صلاح کلی است و انفجار را قریب الوقوع می‌کند،

۱. جوزف روسک و رولند وارن، مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی، ترجمه بهروز نبوی و احمد کریمی، ص ۲۳۲.

۲. محسن کتابچی، مهدی منتظر (ناموس اعظم حق در کلام امام هشتم علیهم‌السلام)، ص ۴۱، آستان قدس رضوی، دوم، ۱۳۸۰ ش.

۳. محمد مهدی آصفی، الانتظار الموجه، ص ۶۸، مجمع جهانی اهل بیت، ۱۳۸۵ ش.

روا است؛ زیرا «الغایات تبرر المبادی»؛ هدف‌ها، وسیله‌های نامشروع را مشروع می‌کنند؛ پس بهترین کمک به تسریع در ظهور و بهترین شکل انتظار، ترویج و اشاعه فساد است.^۱

این برداشت از انتظار، ویرانگر و قشری است.

این گروه که به انجمن حجتیه معروف هستند، «در ظاهر، با فساد مخالفند؛ ولی در عمق ضمیرشان، به اشاعه ظلم و فساد برای تسریع ظهور مهدی، به عنوان تقویت زمینه‌های منفی که لازمه قیام حضرت است، رضایت می‌دهند».^۲

«این گروه، قائلند برای تحقق انقلاب مهدی، باید زمینه‌های منفی در جامعه، مثل تبهکاری و ستمگری‌ها گسترش پیدا کند».^۳ همچنین قائلند که «در اثر شیوع گناه و فحشا، مردم، بدترین خلق خدا در روی زمین می‌شوند و خداوند، آن‌ها را به سه بلا دچار می‌کند: ۱. جور سلطان، قحطی زمان، ستم حکام؛ ۲. مردم از هم بیزار شده و همدیگر را مورد لعن قرار داده، به روی هم آب دهان می‌اندازند و شهادت به کفر یک‌دیگر می‌دهند؛ ۳. گرانی، قحطی، زلزله‌های پیاپی، قتل و غارت، شیوع گناه و فساد و...».^۴

بر همین مبنا قائلند این گناهان، ظهور حضرت را محقق می‌کند؛ همان‌گونه که در حدیث آمده است: «یملاء الله عزوجل به الارض عدلاً و قسطاً کما ملئت جوراً و ظلماً»؛^۵ لذا با حکام جور و ستمگر و سلاطین، به مبارزه بر نمی‌خیزند، تا ظلم و فساد گسترش پیدا کند.

۱. مرتضی مطهری، قیام و انقلاب مهدی، ص ۶۲ و ۶۳، سیزدهم، ۱۳۷۳ ش.

۲. عمادالدین باقی، در شناخت حزب قاعدین زمان، ص ۱۳۹، نشر دانش اسلامی.

۳. سید ضیاء الدین علیانسیب، سلمان علوی نیک، جریان‌شناسی انجمن حجتیه، ص ۵۵، زلال کوثر، اول، ۱۳۸۵ ش.

۴. عمادالدین باقی، در شناخت حزب قاعدین زمان، ص ۱۳۹.

۵. محمدباقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۵۱، ص ۷۳.

حضرت امام خمینی رحمه الله هم در واکنش به این جریان انحرافی به ایراد سخن پرداخته و فرمود:

یک دسته‌ای می‌گفتند که: خوب! باید عالم پرمعصیت بشود، تا حضرت بیاید. ما باید نهی از منکر نکنیم، امر به معروف هم نکنیم تا مردم هر کاری می‌خواهند بکنند؛ گناهان زیاد بشود که فرج نزدیک بشود....^۱ یک دسته‌ای از این بالاتر بودند و می‌گفتند: باید دامن زد به گناهان، دعوت کرد مردم را به گناه، تا دنیا پر از جور و ظلم شود و حضرت رحمه الله تشریف بیاورند. این هم یک دسته‌ای بودند که البته بین این دسته، منحرف‌هایی هم بودند.^۲

این دیدگاه‌ها، دیدگاه انحرافی از انتظار امام زمان رحمه الله است که ما به نقد آن می‌پردازیم و معتقدیم منتظر واقعی، هرگز خود را به گناه و معصیت آلوده نمی‌کند و به ترویج آن هم نمی‌پردازد.

۳-۲. نقد این نظریه

۳-۲-۱. لازمه این تفکر انحرافی، نفی دستورات اسلام، به ویژه نفی امر به معروف و نهی از منکر است. امام خمینی رحمه الله می‌فرماید: «اگر هر روایتی بیاید که نهی از منکر را بگوید نباید کرد، این را باید به دیوار زد. این گونه روایت، قابل عمل نیست».^۳ شهید مطهری رحمه الله این نوع برداشت را نوعی اباحیگری می‌داند و لازمه این برداشت را تعطیلی در حدود و مقررات اسلامی شمرده و معتقد است این نوع برداشت، با موازین اسلامی و قرآنی موافق نیست و لازمه این نوع تفکر، این است که به مصلحان و مجاهدان و آمران به معروف و ناهیان از منکر، با نگاه عداوت گونه‌ای

۱. امام خمینی، *صحیفه نور*، ج ۲۰، ص ۱۹۶.

۲. همان، ص ۱۹۶-۱۹۷.

۳. همان، ص ۱۹۸.

نگریسته شود.^۱ به قول حضرت امام، لازمه این تفکر انحرافی، این است که ما باید دعاگوی آمریکا و صدام باشیم، به دلیل این همه ظلم و فسادى که در جهان مى کنند.^۲

۲-۲-۳. این طرز تفکر، شبه دیالکتیکی و شبه مارکسیستی است؛ زیرا مارکسیست ها برای رسیدن به کمونیسم نهایی ایجاد نارضایتی و توسعه فساد را برای به اوج رساندن کش مکش ها لازم می دانند و اصلاحات و سامان بخشیدن به امور را نامشروع می شمارند، «با این تفاوت که در تفکر دیالکتیکی، با اصلاحات، از آن جهت مخالفت می شود و تشدید نابسامانی ها از آن جهت اجازه داده می شود که شکاف، وسیع تر شود و مبارزه، پی گیر تر و داغ تر گردد؛ ولی این تفکر عامیانه، فاقد این مزیت است و فقط به فساد و تباهی فتوا می دهد که خود به خود، منجر به نتیجه مطلوب بشود».^۳

۳-۲-۳. این حدیث که به پر شدن زمین از عدل و داد توسط امام زمان (عج) پس از آکنده شدن آن از ظلم و جور اشاره دارد، شاهد بر نفی تفکر گسترش ظلم و فساد است؛ زیرا این حدیث، سخن از گروه ظالم می کند که مستلزم وجود گروه مظلوم است و دلالت دارد بر این که قیام امام زمان (عج) برای حمایت مظلومان است؛ ولی اگر روایت این طور بود که یملاء الله به الارض ایماناً و توحیداً و صلاحاً بعد ما ملئت کفراً و شرکاً و فساداً این عبارت مستلزم این نبود که لزوماً گروهی شایسته حمایت وجود دارند. در این صورت، استنباط می شد که قیام امام زمان (عج) برای نجات حق از دست رفته و به صفر رسیده است، نه برای گروه حق ولو به صورت اقلیت.^۴

۱. مرتضی مطهری، همان، ص ۶۳-۶۴.

۲. امام خمینی، صحیفه نور، ص ۱۹۷.

۳. مرتضی مطهری، قیام و انقلاب مهدی، ص ۶۳-۶۴.

۴. همان، ص ۶۶.

۳-۲-۴. این روایت، به این معنا نیست که همه مردم آن زمان، فاسد و ستمگرند و هیچ فرد صالحی یافت نمی‌شوند؛ چرا که آیه ۵۵ سوره نور و آیه پنج سوره قصص، حاکی از آن است که هنگام ظهور، افراد پاک و شایسته‌ای وجود دارند که به رهبری امام زمان علیه السلام وارثان حکومت در زمین هستند؛ لذا منظور، فراگیری مطلق ظلم و ستم نیست، به حدی که انسان وارسته یافت نگردد؛ بلکه فراگیری ظلم و جور، در عالم، نسبی است؛^۱ به همین سبب، انسان‌های وارسته و صالحی هم وجود دارند. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «امر فرج تحقق نمی‌پذیرد تا این که هر یک از شقی و سعید به نهایت کار خود برسند»^۲؛ لذا کنار وجود ظلم و فساد، انسان‌های وارسته و صالح هم هستند. همچنین وجود گروه زبده (۳۱۳ نفر) یاران حضرت که در روایات آمده است به حضرت ملحق می‌شوند، حاکی از این است که در عین رواج ظلم و فساد، زمینه‌هایی عالی وجود دارد که چنین گروه زبده‌ای را پرورش می‌دهد.^۳

۳-۲-۵. این دیدگاه که هدف‌ها، وسیله‌های نامشروع را توجیه می‌کند، از نظر دینی کاملاً اشتباه است؛ زیرا:

همان طور که حکومت حضرت مهدی علیه السلام ریشه‌کن‌کننده ظلم و جور و برپاکننده عدل است و از قلدری و قساوت تهی می‌باشد، راه پیدایش این مقصود نیز بایستی چنین باشد. از ظلم و جور دور، از قساوت و قلدری بر کنار، و از دروغگویی و ریاکاری خالی باشد. قداست، مجوز گناه نمی‌شود؛ چرا که گناه، جز گناه نمی‌زاید و با ظلم، نمی‌شود عدل برپا کرد.^۴

۳-۲-۶. حرکت امام زمان علیه السلام مانند امور دیگر روال طبیعی دارد و کارها در زمان

۱. محمدصابر جعفری، «اندیشه مهدویت و آسیب‌ها»، فصلنامه انتظار موعود، ش ۱۵، ص ۵۰.
 ۲. شیخ صدوق، کمال الدین و تمام النعمه، ترجمه منصور پهلوان، ج ۲، باب ۳۳، ح ۳۲، ص ۲۲، قم، دار الحدیث.
 ۳. مرتضی مطهری، قیام و انقلاب مهدی، ص ۶۷.
 ۴. محمدصابر جعفری، «اندیشه مهدویت و آسیب‌ها»، فصلنامه انتظار موعود، شماره ۱۹.

حضرت به طور معجزه آسا صورت نمی گیرد؛ بلکه کارها به طور طبیعی صورت می پذیرد؛^۱ بنابراین هرچه امور و کارها آماده تر باشد، کار امام زمان کمتر خواهد بود. ولی هرچه ناهنجاری ها و مفاسد در جامعه اسلامی بیشتر باشد، بالتبع کار امام زمان علیه السلام در رفع این ناهنجاری ها و انحرافات بیشتر و سخت تر خواهد بود؛ پس هرچه زمینه های اصلاح در جامعه بیشتر باشد، ظهور، زودتر محقق می شود؛ ولی هرچه گناه و معصیت، زیادتر گردد، ظهور حضرت هم به تأخیر می افتد. در روایتی از امام صادق آمده است: قائم ما، زمانی قیام می کند که جز عرق ریختن و خواب بر روی زین ها (از فرط خستگی و مبارزه) نیست.^۲ برای ظهور حضرت، باید شرایط مهیا شود و جامعه، به ارزش ها و هنجارهای دینی سوق داشته باشد و از انحرافات به دور باشد. امام خمینی می فرماید: «فراهم کردن اسباب، به این است که کار را نزدیک بکنیم. کار را چنان بکنیم که مهیا بشود عالم، برای آمدن حضرت».^۳ به همین سبب هرچه جامعه سالم تر و پاک تر باشد، کار امام زمان علیه السلام کمتر و آسان تر خواهد بود. منتظران، باید خود را برای ظهور حضرت با اعمال صالح و شایسته آماده کنند؛ چرا که منتظر مصلح، خود باید صالح باشد. در جای دیگر ایشان می فرماید: «این طور نیست که حالا که ما منتظر ظهور امام زمان علیه السلام هستیم، پس دیگر بنشینیم در خانه هایمان، تسبیح را دست بگیریم و بگوییم: عجل علی فرجه. «عجل» با کار شما باید تعجیل بشود. شما باید زمینه را فراهم کنید برای آمدن او...».^۴

بنابراین لازمه انتظار صحیح این است که به اصلاح خود و جامعه همت گماشته و در جامعه امر به معروف و نهی از منکر کنیم، تا هنجارها و ارزش های اسلامی و

۱. همان.

۲. محمد بن ابراهیم نعمانی، *الغیبه*، باب ۱۵، ج ۵، ص ۲۸۵.

۳. امام خمینی، *صحیفه نور*، ج ۲۰، ص ۱۹۹.

۴. همان، ج ۱۸، ص ۱۹۵.

دینی همچنان زنده بماند و زمینه ظهور امام زمان علیه السلام فراهم شود. از آن جا که دلیل عمده نفی تفکر حجتیه، بحث امر به معروف و نهی از منکر است، در این بخش به این مبحث می‌پردازیم.

۳-۳. امر به معروف و نهی از منکر، عاملی در جهت نظارت اجتماعی

یکی از ساز و کارهای مهم در عصر غیبت، برای کاهش ناهنجاری‌ها، امر به معروف و نهی از منکر است. منتظر واقعی امام زمان علیه السلام همواره به این فریضه مهم اهمیت می‌دهد و سبب احیای ارزش‌ها و هنجارهای دینی در جامعه می‌شود. امیرالمؤمنین در حکمت ۳۷۴ *نهج البلاغه* می‌فرماید: «همه اعمال نیک و جهاد در راه خدا، برابر امر به معروف و نهی از منکر، همانند قطره‌ای برابر دریاست.^۱ از این عبارت، اهمیت امر به معروف و نهی از منکر روشن می‌شود که در هیچ زمان تعطیل‌بردار نیست. از تکالیف منتظران در عصر غیبت، امر به معروف و نهی از منکر است؛ چرا که رضایت امام زمان علیه السلام در انجام معروف و احیای ارزش‌های دینی است. بزرگ‌ترین امر کننده به معروف و نهی کننده از منکر، در روزگار ظهور، خود مهدی علیه السلام است؛ پس چگونه ممکن است که جامعه منتظر، خشنودی مهدی را نخواهد، و در این بعد، به مهدی اقتدا نکند، و به او تشبیه نجوید؟^۲

پیامبر اکرم در حدیثی، یکی از وظایف منتظران را اقتداء به آن حضرت بیان کرده و فرموده است: «خوشا به حال کسی که قائم خاندان مرا درک کند؛ در حالی که پیش از قیام، از اقتدا کنندگان به او باشد».^۳ شاخص مهم این اقتدا، امر به

۱. سید رضی، *نهج البلاغه*، قم، مؤسسه نشر اسلامی، حکمت ۳۷۴، ص ۱۸۴؛ «ما اعمال البر کلها و الجهاد فی سبیل الله، عند الامر بالمعروف و النهی عن المنکر، الا کففته فی بحر لجی».

۲. محمدرضا حکیمی، *خورشید مغرب*، ص ۲۷۲، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، هشتم، ۱۳۷۳ ش.

۳. محمدباقر مجلسی، *بحار الانوار*، ج ۵۲، ص ۱۳۰؛ «طوبی لمن ادرك قائم اهل بیتی و هو مقتد به قبل قیامه...».

معروف و نهی از منکر است؛^۱ بنابراین اقتدا کنندگان حقیقی حضرت، آمران به معروف و ناهیان از منکر هستند که نه خود آلوده به گناه می‌شوند و نه اجازه انتشار گناه و معصیت در جامعه را می‌دهند.

۱-۳-۳. تعریف امر به معروف و نهی از منکر نزد علمای شیعه

شیخ طوسی در نهاییه می‌فرماید: امر به معروف و نهی از منکر، دو فریضه از فرایض اسلام هستند که بر اشخاص واجب است و ترک و اخلال در هیچ کدام از این دو، بر کسی جایز نیست.^۲

آیت الله خوئی هم در *منهاج الصالحین* چنین آورده است: «از بزرگ‌ترین واجبات دینی، امر به معروف و نهی از منکر می‌باشد».^۳

حضرت امام خمینی هم در *تحریر الوسیله* چنین آورده است: امر به معروف و نهی از منکر از والاترین و با شرافت‌ترین فرائض است که به وسیله این دو، سایر فرائض هم برپا می‌شود و وجوبش از ضروریات دین اسلام است. منکر این فریضه، با توجه و التفات به لازمه آن انکار و التزام به آن، کافر است.^۴

با توجه به این که طبق روایات شیعه، در آخرالزمان برخی فسادهای اعتقادی از جمله سستی مردم در دین و فسادهای دینی از جمله فواحش و منکرات، و فسادهای اجتماعی از جمله تعدی و ستم و فسادهای تربیتی از جمله بی‌ادبی و بی‌حیایی و

۱. محمدرضا حکیمی، *خورشید مغرب*، ص ۲۷۲.

۲. شیخ طوسی، *نهاییه*، ص ۲۹۹، بیروت، دار الکتاب العربی، ۱۳۹۰ق؛ «الامر بالمعروف و النهی عن المنکر فرضان من فرائض الاسلام و هما فرضان علی الاعیان، لایسع احداً ترکهما و الاخلال بهما».

۳. ابوالقاسم موسوی خوئی، *منهاج الصالحین*، ج ۱، ص ۳۵۰، دار البلاغه؛ «من اعظم الواجبات الدینیة الامر بالمعروف و النهی عن المنکر».

۴. امام خمینی، *تحریر الوسیله*، ج ۱، ص ۴۲۴، مؤسسه نشر اسلامی، هشتم، ۱۴۲ق، ج ۱، ص ۴۲۴؛ «هما من اسمی الفرائض و اشرفهما، وبهما تقام الفرائض، و وجوبهما من ضروریات الدین، منکره مع الالتفات بلازمه و الالتزام به من الکافرین».

فسادهای اخلاقی از جمله نفاق و دورویی، رواج پیدا می‌کند،^۱ ضرورت امر به معروف و نهی از منکر برای احیای ارزش‌ها و هنجارهای دینی در عصر غیبت به وضوح نمایان است، تا در پرتو آن، جامعه از مظاهر فساد و زشتی‌ها پاک شده و جامعه‌ای سالم و صالح در پرتو فرهنگ انتظار به وجود آید و زمینه، برای ظهور حضرت مهدی آماده شود.

۲-۳-۳. پیش‌فرض‌های امر به معروف و نهی از منکر

از دیدگاه اسلامی، این فریضه مهم (امر به معروف و نهی از منکر) بر چند پیش‌فرض مبتنی است:

۱. انسان، موجودی اجتماعی است که کمال پیشرفت او در پرتو زندگی جمعی و اجتماعی است.
 ۲. اجتماعی زیستن انسان، به این معنا نیست که در قبال خیر و شر جامعه، بی‌مسئولیت باشد و سرنوشت خود را از دیگران جدا ببیند؛ بلکه اجتماعی زندگی کردن، همراه مسئولیت‌پذیری است. مسلمانان، باید به یک‌دیگر یاری برسانند و زمینه رشد و تعالی را فراهم سازند و نقایص را برطرف کنند.
 ۳. اجتماعی بودن، به معنای اسیر بودن برابر خواسته‌های اجتماع نیست؛ بلکه انسان می‌تواند در سخت‌ترین شرایط، راهی را که درست‌تر است، انتخاب کند.^۲
- با این پیش‌فرض‌ها امر به معروف معنا پیدا می‌کند. در جامعه‌ای که سرنوشت اعضا به هم پیوسته و امکان حرکتی جدای از حرکت کلی نیست و انسان‌ها با سلامت جامعه، می‌توانند به سعادت نایل آیند، امر به معروف و نهی از منکر، بزرگ‌ترین ضامن سلامتی و نظارت جامعه می‌باشد.^۳

۱. محمدجواد خراسانی، *مهدی منتظر*، تحقیق سید جواد میرشفیعی خوانساری، ص ۱۲۳ - ۱۶۰، بنیاد پژوهشهای علمی فرهنگی نورالاصفیاء.

۲. محمدرضا طالبان، همان، ص ۱۴-۱۵.

۳. همان، ص ۱۵.

۳-۳-۳. سطوح امر به معروف و نهی از منکر در عصر غیبت

الف. سطح فردی: هر انقلاب، پس از پیروزی، نیازمند نیروی انسانی مجرب و قابل اعتماد است. جامعه منتظران در عصر غیبت، باید در درون خود، به کادر سازی نیروهای مجرب و آراسته به فضائل پردازد.^۱

یکی از شاخص‌های اصلی کادر انقلابی حکومت مهدوی، پارسایی و تهذیب نفس و آراستگی به مکارم اخلاق و ... است. یقیناً در جامعه‌ای که داعیان به خیر و نیکی و باز دارندگان از شر و زشتی وجود نداشته باشد، نفوس مهذب، بستری مساعد برای رشد و تکثیر پیدا نمی‌کنند؛ به ویژه اگر قرار نباشد شکوفایی استعداد های معنوی در قالب تنگ استنها محصور گردد؛ بنابراین، امر به معروف و نهی از منکر، نسبت به تک‌تک افراد، پیش‌نیازی اساسی برای پرورش کادر فرماندهان و کارگزاران حکومت مصلح جهانی است.^۲

ب. سطح حکومتی: منتظران مصلح جهانی، موظف هستند با منکرات کلان حکومتی برخورد فعال و جدی داشته باشند. از آن جا که «الناس علی دین ملوکهم؛ مردم بر دین سردمداران خود هستند»، منکراتی که از سوی دستگاه‌های رسمی اشاعه می‌شود، تأثیری به مراتب مخرب‌تر را در بردارد.^۳

لذا امر به معروف و نهی از منکر، در سطح حکومت‌ها و دولت‌ها، یکی از ارزشمندترین اقدامات محسوب می‌شود و با اجرای آن، در سطح فردی و حکومتی، زمینه مناسبی برای ظهور امام زمان (عج) فراهم می‌گردد.

امیرالمؤمنین (ع) در باب اهمیت امر به معروف و نهی از منکر در سطح حکومت، می‌فرماید: «امر به معروف و نهی از منکر، نه اجلی را نزدیک و نه رزقی را کم

۱. سید ثامر هاشم العمیدی، «در انتظار ققنوس»، ترجمه و تحقیق مهدی علیزاده، ص ۲۸۵، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، اول، ۱۳۷۹ ش، ص ۲۸۵.

۲. همان، ص ۲۸۶.

۳. همان.

می‌کند؛ اما برتر از آن همه، سخن عادلانه‌ای است که پیش روی حاکم ستمگری بر زبان جاری شود.^۱

لذا از ویژگی منتظران واقعی، پاکدامنی و وارستگی اخلاقی و اجتماعی است. وقوع غیبت، در پی همین ناهنجاری‌های اخلاقی و اجتماعی است. و رفع این غیبت هم در پاکدامنی و وارستگی و تقوا است. امام زمان علیه السلام در توقیعی به شیخ مفید می‌فرماید:

اگر شیعیان ما - خدایشان بر انجام طاعات موفق بدارد - در وفا کردن به عهد ما، همدل و یکنوا بودند، در یمن لقای ما، دچار تأخیر نمی‌شدند و سعادت دیدار توأم با معرفت ما، به سویشان می‌شتافت، چیزی جز آنچه از ایشان به ما می‌رسد و از آنان نمی‌پسندیم، ما را از ایشان جدا نکرده است.^۲

همین گناهان است که ما را از مولایمان دور نگه داشته و سبب غیبت حضرت شده است؛ لذا تقوا و پاکدامنی و راستی و عمل به ارزش‌ها و هنجارهای دینی و دوری از ناهنجاری‌ها، از وظایف منتظران است و انتظار امام زمان علیه السلام چنین کارکردی را باید در منتظران حضرت داشته باشد. اگر منتظران، چنین خصوصیتی را در خود پرورش دهند، برادران پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به شمار می‌روند؛ چنان‌که حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله خطاب به اصحاب فرمود: «شما اصحاب من هستید؛ ولی برادران من مردمی هستند که در آخرالزمان می‌آیند» آن گاه در توصیف اینان فرمود:

هریک از ایشان، بیش از کسی که بر زجر پوست‌کندن درخت خار با دست

۱. نهج البلاغه، حکمت ۳۷۴، ص ۱۸۴، قم، مؤسسه نشر اسلامی؛ «و ان الامر بالمعروف و النہی عن المنکر لایقربان من اجل و لاینقصان من رزق، و افضل من ذلک کله کلمه عدل عند امام جائر».

۲. ابی منصور احمد طبرسی، احتجاج، ج ۲، ص ۳۲۵، نجف، نعمان نجف اشرف، ۱۳۸۶ق؛ «... و لو کان اشیاعنا، و فقههم الله لطاعته، علی اجتماع من القلوب فی الوفاء بالعهد علیهم، لما تأخر عنهم الیمن بلقائنا...».

خالی در شب تاریک یا نگهداری آتش سوزان چوب درخت تاغ در کف دست، در دینداری خود استقامت و پایداری می‌ورزد. به راستی که آنان، چراغ‌های هدایت در شب‌های ظلمانی هستند.^۱

منتظران واقعی، در پاکی و تقوا و دینداری چنان صبورند که همانند نگه‌داشتن آتش در دست، استقامت می‌ورزند؛ پس، از کارکردهای اجتماعی انتظار، کنترل اجتماعی و حفظ و صیانت خود و جامعه از معاصی و گرایش به هنجارها و ارزش‌های دینی است.

۳-۳-۴. فرایند اعمال کنترل اجتماعی (امر به معروف و نهی از منکر)

کمترین درجه اعمال کنترل اجتماعی، ترشروی است؛ چنان‌که امیرالمؤمنین علیه السلام می‌فرماید: «پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به ما امر می‌کرد با اهل گناهان، با چهره‌های درهم کشیده مواجه شویم».^۲

اگر به میزانی ارتباط و پیوند گروهی بین اشخاص وجود داشته باشد که مؤمن مورد نظر، جزئی از جهان اجتماعی شخص دیگر باشد و میل به پیوند و میل به مقبولیت در آن شخص، شامل مؤمن مورد نظر نیز بشود، آن گاه کمترین میزان اعمال کنترل اجتماعی توسط مؤمن بر شخص دیگر، اعمال فشار عاطفی و درهم کشیدن چهره و ترشروی است.^۳

در بیان دیگری هم پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله پائین‌ترین درجه ایمان را همین کراهت قلبی و ترشروی دانسته و فرموده‌است:

هر کس از شما که کار ناهنجاری را در جامعه مشاهده کرد، حتماً با عمل

۱. محمدباقر مجلسی، *بحار الانوار*، ج ۵۲، ص ۱۲۴؛ «لأحدهم اشد بقیه علی دینه، من خرط القتاد فی اللیله الظلماء او کالقباض علی جمر الغضاء اولئک مصابیح الدجی...».

۲. شیخ حر عاملی، *وسائل الشیعه*، ج ۱۶، ص ۱۴۳، قم، موسسه آل البیت؛ «امرنا رسول الله صلی الله علیه و آله ان نلقى اهل المعاصی بوجه مکفهرة».

۳. غلامرضا صدیق‌آورعی، *اندیشه اجتماعی در روایات امر به معروف و نهی از منکر*، ص ۷۵.

خود به آن اعتراض کند و اگر قدرت آن را ندارد، با زبان خود به آن اعتراض کند، و اگر قدرت آن را ندارد، با قلب خود به آن اعتراض کند، و این کراهت قلبی و ترشروی، پائین‌ترین درجه ایمان است.^۱

بنابراین، کمترین درجه اعمال کنترل اجتماعی، ترشروی است؛ چرا که اگر در جامعه‌ای فرایند اعمال کنترل اجتماعی (امر به معروف و نهی از منکر) تعطیل شد، آن جامعه، جامعه مرده و ایستایی خواهد بود، و پویا محسوب نمی‌شود. در روایت آمده است: «هرکس که امر به خوبی‌ها و ارزش‌ها و نهی از ناهنجاری‌ها را در جامعه کنار گذاشت، مرده‌ای در میان زنده‌هاست».^۲

مرتبه دیگر اعمال کنترل اجتماعی، طرد اجتماعی است. از ویژگی فطری انسان، میل به عضویت و پیوند گروهی است و عدم برآوردن این نیاز فطری، برای او یکی از زجرها به شمار می‌رود. اگر شخص کجرو، با ترشروی دست از ناهنجاری خود برنداشت و با تذکر لسانی هم تحت تأثیر قرار نگرفت، تهدید به طرد اجتماعی و قطع پیوند گروهی که به طور زبانی ابراز می‌شود، مرتبه دیگری از کنترل اجتماعی به شمار می‌آید؛ اگر باز هم با تهدید به طرد اجتماعی، ترک رفتار نابهنجار میسر نشد، مرتبه بعدی اعمال کنترل اجتماعی، طرد اجتماعی است.^۳

روایت ۲۱۲۰۰ وسائل الشیعه ناظر به این مطلب است که تهدید به طرد اجتماعی عاملی در جهت کنترل اجتماعی است: «به فرد نابهنجار بگویید: دست از رفتار نابهنجار خود بردارد؛ اگر دست برداشت، با او ارتباط داشته باشید و گرنه با او قطع رابطه کنید».^۴

۱. شیخ حر عاملی، *وسائل الشیعه*، ج ۱۱، ص ۴۰۷: «من رای منکم فلینکر بیده ان استطاع...».

۲. همان، ص ۴۰۴: «من ترک انکار المنکر بقلبه و لسانه فهو میت بین الاحیاء».

۳. غلامرضا صدیق اورعی، *اندیشه اجتماعی در روایات امر به معروف و نهی از منکر*، ص ۷۵-۷۶.

۴. شیخ حر عاملی، *وسائل الشیعه*، ج ۱۶، ص ۱۴۶: «لو انکم اذا بلغکم عن الرجل شیء تمشیتم الیه فقلتم: یا هذا! اما ان تعزلنا و تجتنبنا، و اما ان تکف عن هذا، فان فعل و الا فاجتنبوه».

پس نخستین مرحله اعمال کنترل اجتماعی، ترشروی و مرحله بعد، طرد اجتماعی است. مرحوم شهید مطری می‌فرماید:

اما نکته قابل دقت در طرد اجتماعی آن است که طرد اجتماعی، در موردی است که آن شخص، با شما چنان صمیمیتی داشته باشد که اگر با او قطع رابطه و قطع رفت و آمد کنی، این عمل شما، نسبت به او تنبیه باشد و تنبیه تلقی شود؛ یعنی تحت یک زجر و شکنجه روحی قرار گیرد و این عمل شما در جلوگیری از کار بد او تأثیر داشته باشد؛ والا در غیر این صورت، چه بسا از این که شما با او قطع رابطه کنید، استقبال می‌کند، تا او هم با شما قطع رابطه کند و آزادتر دنبال منکرات و کارهای زشت برود. در این جا، قطع رابطه شما با او، نه تنها اثر تنبیهی ندارد، بلکه اثر تشویقی نیز دارد. در چنین مواردی، طرد اجتماعی و قطع رابطه، درست نیست.^۱

آن مرحوم درباره آسیمی که متوجه فرایند امر به معروف و نهی از منکر می‌شود می‌گوید: «ما معمولاً از مرحله قلب، به جای آن که اخلاص و حسن نیت و علاقه به سرنوشت مسلمانان را درک کنیم، جوش و خروش و عصبانیت‌های بی‌جا می‌فهمیم و از مرحله زبان، به جای آن که بیان‌های روشن‌کننده و منطقی بفهمیم که قرآن می‌فرماید: ﴿ادع الی سبیل ربک بالحکمه و الموعظه الحسنه﴾،^۲ موعظه‌ها و پندهای تحکم‌آمیز می‌فهمیم و از مرحله ید و عمل هم به جای این که تبلیغ عملی و حسن عمل و همچنین تدابیر عملی بفهمیم، تنها این مطلب را فهمیده‌ایم که باید اعمال زور کرد.^۳

۳-۳-۵. انگیزه‌های ترک امر به معروف و نهی از منکر
با توجه به تأکید اسلام بر امر به معروف و نهی از منکر، سکوت و بی‌تفاوتی در

۱. مرتضی، مطهری، مجموعه آثار، ج ۱۷، ص ۲۴۶.

۲. نحل (۱۶): ۱۲۵.

۳. همان، ج ۲۰، ص ۲۰۰-۲۰۱.

این فریضه، مورد نکوهش قرار گرفته است. امام باقر علیه السلام می فرماید: «بد اجتماعی هستند، اجتماعی که امر به معروف و نهی از منکر را عیب و نقص بدانند».^۱ ما در صدد بیان انگیزه‌های ترک یا بی تفاوتی برابر این موضوع هستیم. معمولاً اگر عملی با تنبیه مکرر مواجه نشود یا تشویق نبیند، بیهوده و کم‌اثر جلوه می‌کند و موجب ترک می‌شود. امر به معروف هم از این قاعده عمومی مستثنا نیست. اگر عضو معمولی گروه یا جامعه‌ای با عمل به منکر یا ترک معروفی که توسط افراد با نفوذ و مقتدر گروه، صورت گرفته، رو به رو شود، اعمال فشار و کنترل اجتماعی بر ضد شخص مقتدر و مافوق، مشکل است. اگر بخواهد اعمال کنترل و تندی کند یا به او سلام نکند، توسط اعضای گروه، بی ادبی تلقی می‌شود و تحت فشار قرار می‌گیرد و اگر بخواهد قطع رابطه کند، چنین کاری انزوای عضو معمولی است، نه طرد اجتماعی شخص کجرو و برجسته گروه.^۲ در این مواقع است که انگیزه‌های بی تفاوتی و سکوت برابر رعایت ارزش‌ها و هنجارها قابل طرح و بررسی است.

الف. ترس: در روایت آمده است که روز قیامت، خداوند شخصی را می‌آورد و از دلیل عدم امر به معروف و نهی از منکر از او می‌پرسد. او جواب می‌دهد: «خدایا! ترسیدم». خداوند می‌گوید: «من سزاوارتر بودم که بترسی». ^۳ لذا یکی از عوامل ترک امر به معروف ترس است.

ب. طمع: عامل دیگری که از انگیزه‌های ترک امر به معروف و نهی از منکر و عدم اعمال کنترل اجتماعی برابر ارزش‌ها و هنجارهای دینی است، تشویق‌ها و وعده‌هایی است که از جانب منحرفان به شخص داده می‌شود.

در روایت، آمده است: خداوند، این سکوت برابر بدی‌ها را بر دانشمندان و

۱. شیخ حر عاملی، *وسائل الشیعه*، ص ۱۱۷؛ «بئس القوم قوم یعیبون الامر بالمعروف و النهی عن المنکر».

۲. غلامرضا صدیق اورعی، *اندیشه اجتماعی در روایات امر به معروف و نهی از منکر*، ص ۹۶.

۳. میرزا نوری طبرسی، *مستدرک الوسائل*، ج ۱۲، ص ۱۸۵، قم، مؤسسه آل البیت.

مروّجان دینی یهود و نصارا عیب و ننگ شمرده است، زیرا آنان بدی‌ها و فساد را از ظالمان می‌دیدند؛ ولی بی‌تفاوت بودند و این، به دلیل میل و رغبت مرییان دینی به هدایایی بود که از جانب ستمگران به آنان می‌رسید.^۱

ج. تعلق: انگیزه سوم در ترک این فریضه، تعلق و وابستگی فرد، به گروه و اجتماع است که در سایه این تعلق و وابستگی به گروه، نسبت به ناهنجاری‌ها ساکت و بی‌تفاوت است؛ چرا که بر اثر این تعلق، اگر اظهار تنفر و انزجار از منکر کند، دیگر اعضاء او را طرد می‌نمایند؛ لذا «افرادی که امر به معروف و نهی از منکر را ترک می‌کنند، یا به انگیزه تعلق و وابستگی اجتماعی به گروه یا اجتماع است یا به انگیزه ترس و بر اثر تهدید و یا بر اثر تطمیع و به انگیزه طمع».^۲

برای مبارزه با این انگیزه‌ها باید ارزش‌ها و هنجارهای محکم بر ضد تارکان امر به معروف ایجاد شود و پیشاپیش بر ضد شرایط اجتماعی دعوت‌کننده به بی‌تفاوتی برابر ارزش‌ها و هنجارها و سکوت در قبال نقض ارزش‌ها، موضع‌گیری محکم و سریعی انجام شود؛^۳ چنان‌که در حدیثی از پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم برای تارک امر به معروف، چنین موضع‌گیری تندی انجام شده و آمده است: خداوند، به یقین، مؤمن ناتوان را که درشتی ندارد و فریاد نمی‌زند را دشمن می‌دارد و فرموده: او کسی است که امر به معروف و نهی از منکر نمی‌کند.^۴

۳-۳-۶. ساختار اجتماعی، فرهنگی عصر غیبت

با توجه به برخی روایات، منتظران واقعی، باید نظارت اجتماعی را در جوامع خود تقویت کنند، تا زمینه برای ظهور امام زمان تسهیل شود. وجود این گونه روایات

۱. شیخ حر عاملی، وسائل الشیعه، ص ۱۳۰.

۲. غلامرضا صدیق‌آورعی، اندیشه اجتماعی در روایات امر به معروف و نهی از منکر، ص ۹۸.

۳. همان.

۴. شیخ حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۲، ص ۱۲۵.

حاکمی از ضرورت و اهمیت زیاد نظارت اجتماعی در دوران انتظار است که در این قسمت، به برخی از روایات اشاره می‌کنیم:

خروج دجال، یکی از علائم ظهور امام زمان علیه السلام است. در متون دینی ما، خروج دجال به معنای به اوج رسیدن ویژگی‌های منفی و ضد ارزش در جامعه است.^۱ در حدیثی، حضرت علی علیه السلام علائم خروج دجال را ظهور و بروز برخی ویژگی‌ها و مفاسد در جامعه بیان می‌کنند.^۲ که در قالب چهار عنوان ذکر می‌کنیم:

الف. ارتباط و تعامل‌های ناسالم که عبارتند از:

- ضایع کردن امانت؛
- پست‌دیده‌شمردن دروغ‌گویی؛
- رباخواری؛
- رشوه‌گیری؛
- قطع پیوندهای خویشاوندی؛
- پیمان‌شکنی.

ب. جا به جایی اقتدار و احترام که شامل چنین مواردی است:

- پلیدترین مردم، رهبر است؛
- فرمانروایان، قانون‌شکن هستند؛
- وزیران، ستمکارند؛
- بدان، گرامی‌اند؛
- قاریان قرآن، بدکارند؛
- بی‌خردان به کار گمارده می‌شوند.

۱. غلامرضا صدیق‌آورعی، اندیشه اجتماعی در روایات امر به معروف و نهی از منکر، ص ۱۰۴.

۲. میرزا حسین نوری طبرسی، مستدرک الوسائل، ج ۱۲، ص ۳۲۶.

ج. جابه‌جایی ارزش‌ها، از جمله:

- دانش، ضعف است؛
- ظلم، فخر است؛
- امر دنیا، بر دین ترجیح دارد؛
- میل به دنیا شدت دارد؛
- حیات انسان، بی‌ارزش است؛
- قلب‌ها در عین انبوهی صف‌ها پراکنده است؛
- ساختمان‌ها برافراشته می‌شود.

د. شکسته شدن هنجارها که شامل چنین مواردی است:

- میراندن نمازها؛
- فروختن دین به دنیا؛
- پیروی از هوس‌ها؛
- آشکار شدن گواهی ناحق؛
- علنی شدن گناهان؛
- بلندشدن صدای بدکاران؛
- شراکت زنان در تجارت شوهران.^۱

این ویژگی‌ها و ضدارزش‌ها، همه از علایم خروج دجال می‌باشد که از علائم ظهور است؛ لذا در سایه کنترل اجتماعی، یعنی امر به معروف و نهی از منکر می‌توان زمینه‌های فساد و تباهی را از جامعه برکنار کرد، تا زمینه‌های ظهور امام زمان (عج) هموار شود؛ بنابراین کارکرد اجتماعی انتظار حضرت مهدی (عج) کنترل اجتماعی است که با سه مکانیزم قابل اجرا است: احساس حضور، جامعه‌پذیر کردن انتظار و امر به معروف و نهی از منکر. انسان منتظر، خود و محیط پیرامون و جامعه را با این سه

۱. غلامرضا صدیق اورعی، اندیشه اجتماعی در روایات امر به معروف و نهی از منکر، ص ۱۰۵ - ۱۰۴.

مکانیزم، از ناهنجاری‌ها دور نگه می‌دارد و زمینه را برای ظهور امام زمان (عج) فراهم و مهیا می‌سازد، و گرنه انتظار حقیقی و سازنده در او تجلی نکرده است.

نتیجه

انتظار موعود (عج) در جایگاه یک استراتژی شیعه، قادر به حفظ وصیانت از خود و جامعه می‌باشد. منتظران راستین امام زمان (عج) با توجه به مقوله انتظار امام زمان (عج) می‌توانند به تقویت هنجارها و ارزشهای دینی و مهدوی بپردازند و جامعه را از سقوط در عقاید انحرافی بازدارند. بنابراین، انتظار حقیقی، انتظاری است که افراد، خود و جامعه را از انحرافات بازدارند و جامعه را در جهت حرکت به سوی خوبی‌ها و دوری جستن از انحرافات، سوق دهند.

